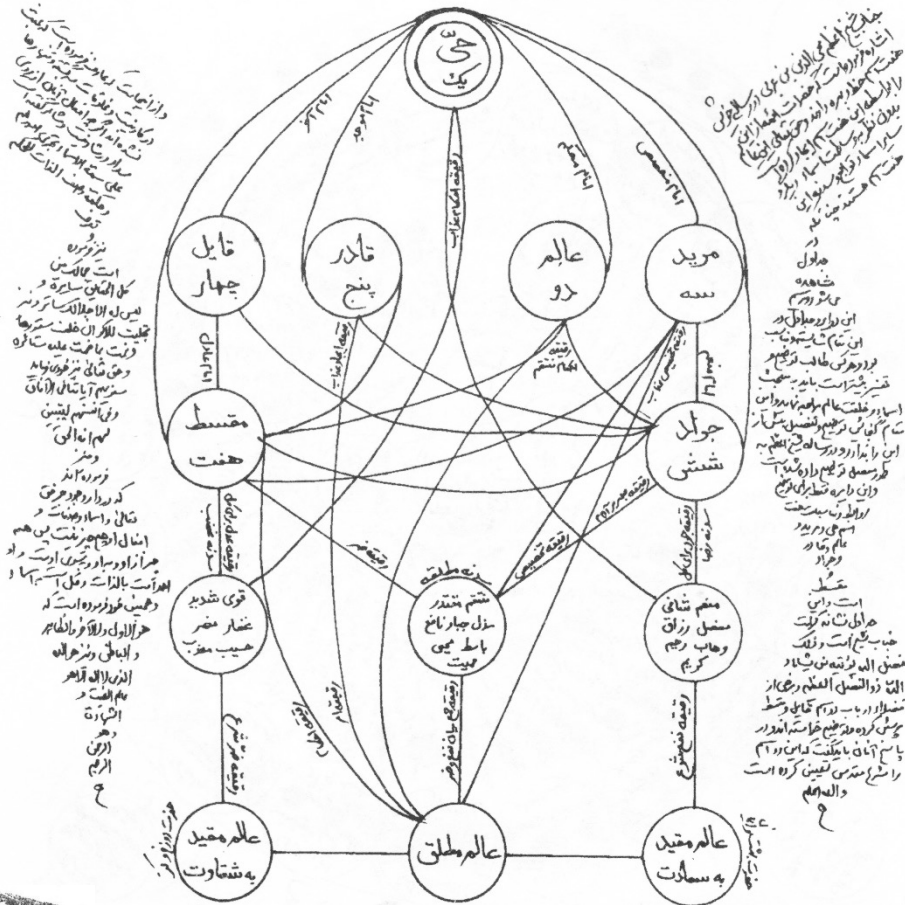

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

این است صورت جداول دروای و رتایق اسماء الهیه بجز تفصیل بنا بر لغته شیخ اعظم قدس الله سره

رابطه اسماء الهیه با اسم حق در مدل مفهومی اسماء الله ابن عربی (منبع: انشاء الدوائر)

(ابن عربی برای اولین بار با ترسیم این مدل ها، حقایق هستی را از طریق مدل های هندسی و ترسیمی ساده سازی کرد)

بنیان‌های حیات پایدار
در معماری محله

بنیان‌های حیات پایدار در معماری محله

تألیف:

دکتر صدیقه معین‌مهر

شابک: ۰-۸۷-۸۷۸۶-۶۰۰-۹۷۸

تصویر روی جلد: اصفهان-حُسینیه چهارده معصوم صفوی

طراح جلد: صدیقه معین‌مهر

صفحه‌آرا: مرضیه حمیدی‌زاده

چاپ: نوبت اول - زمستان ۱۳۹۷

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

بهاء: ۵۰۰۰۰۰ ریال

مصوبه شورای شعبه انتشارات

جهاد دانشگاهی قزوین

انتشارات

جهاد دانشگاه قزوین

سرشناسه: معین‌مهر، صدیقه، ۱۳۶۳-

عنوان و نام پدیدآور: بنیان‌های حیات پایدار در معماری محله / تألیف صدیقه

معین‌مهر.

مشخصات نشر: قزوین: جهاد دانشگاهی، واحد قزوین، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری: ۲۶۸ ص.؛ مصور: ۲۲×۲۲ س.م.

شابک: ۰-۸۷-۸۷۸۶-۶۰۰-۹۷۸

وضعیت فهرست نویسی: فیپا

یادداشت: کتابنامه .

موضوع: معماری

موضوع: Architecture

موضوع: معماری پایدار

موضوع: Sustainable architecture

موضوع: معماری اسلامی

موضوع: Islamic architecture

شناسه افزوده: جهاد دانشگاهی. واحد قزوین

رده بندی کنگره: ۹۱۳۹۷ ب۶ / NA۲۵۰۰

رده بندی دیویی: ۷۲۰

شماره کتابشناسی ملی: ۵۵۷۱۲۰۱

بنیان‌های حیات پایدار
در معماری محله

تألیف:
دکتر صدیقه معین مهر

تقدیم به حسین بن علی (علیه السلام)

حقیقت حیات و الگوی حیات طیبه

تقدیم به موعود

ای آخرین امید حیات،
ای آخرین بهانه بارش ابرها، و رویش سبزینه‌ها و تابش آفتاب،
دیرزمانی است که باران نباریده است،
در این برهوت داغ، زندگی‌مان هروله‌ای شده است؛
در جستجوی وادی آب، در جستجوی سرزمین انتظار.
ای منتظر،
تو اگر بپذیری این سعی روز و شب
این گام زدن
و خواندن و نوشتن
ما را به سرزمین رویش نرگس‌ها می‌رساند.
تو اگر بخواهی
باران خواهد بارید
و تشنگی سرنوشت محتوم گمشدگان زمین نخواهد بود.
ای آخرین ستاره شب،
تلاشم را بپذیر، دستم را بگیر و راه سرزمین منتظران را نشانم بده ...

تشکر و قدردانی

به مصداق «مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمَخْلُوقَ لَمْ يَشْكُرِ الْخَالِقَ» بسی شایسته است از استادان فاضل و اندیشمندانم: جناب آقای دکتر فرهنگ مظفر و جناب آقای مهندس عبدالحمید نقره‌کار که لطف، مساعدت بی‌شائبه و راهنمایی ایشان، چراغ راهم بوده است، کمال تشکر را دارم.

همچنین، از استاد بزرگوار جناب آقای دکتر مهدی حمزه‌نژاد به سبب تمام راهنمایی‌های ارزشمندشان سپاسگزارم. امید که این عزیزان، همواره در پرتو عنایات حضرت ولی‌عصر (عج)، همواره موفق و منصور باشند.

تقدیم به آنان که وجودم برایشان زحمت بود و وجودشان برایم همه مهر

روح پاک و والامقام پدرم، مهربان‌ترین و استوارترین تکیه‌گاهم،
مادرم، مهربان‌ترین و سبزترین نگاه زندگی‌ام،
که هرچه آموختم در مکتب عشق آن‌ها آموختم و هرچه بکوشم قطره‌ای از دریای بیکران مهربانی‌شان را سپاس نتوانم بگویم.
و تقدیم به همسر مهربانم که در سایه همیاری و همدلی او به این مهم نائل شدم.

۲۲ خردادماه ۱۳۹۷

مصادف با ۲۷ ماه رمضان ۱۴۳۹

۱.....	فصل اول؛ مقدمه
۳.....	۱- مقدمه
۷.....	فصل دوم؛ محله در شهر
۹.....	۱-۲- مقدمه
۹.....	۲-۲- تعریف شهر
۱۰.....	۳-۲- شهر اسلامی
۱۲.....	۲-۳-۱- شهر اسلامی، دستاورد فرهنگ و تمدن اسلامی
۱۲.....	۲-۳-۲- شهر اسلامی، حاصل رابطه میان ایمان اسلامی و زندگی شهری
۱۴.....	۲-۳-۳- شهر اسلامی، شهر انسانی
۱۵.....	۲-۴- شهر از دیدگاه اسلام و قرآن
۲۲.....	۲-۵-۵- تعابیر رایج در قرآن در مورد شهر
۲۲.....	۲-۵-۱- مدینه
۲۳.....	۲-۵-۲- مدائن
۲۴.....	۲-۵-۳- بَلَد
۲۴.....	۲-۵-۴- دیار
۲۵.....	۲-۵-۵- قریه
۲۶.....	۲-۶- جمع بندی بخش «شهر از نگاه اسلام و قرآن»
۲۷.....	۲-۷- محله
۲۸.....	۲-۷-۱- معنای لغوی محله در زبان فارسی
۲۹.....	۲-۷-۲- معنا و معادل های محله در زبان انگلیسی
۳۳.....	۲-۸- مفهوم محله و ویژگی های آن
۳۵.....	۲-۹- معنای محتوایی محله
۳۵.....	۲-۹-۱- محله به عنوان یک واحد اجتماعی
۳۶.....	۲-۹-۲- محله به عنوان واحدی کالبدی- فضایی

۳۶	.....	۲-۹-۳- محله بر اساس ارتباط آن با یک یا چند سازمان
۳۷	.....	۲-۹-۴- محله به عنوان ساختار کالبدی- فضایی و ساختار اجتماعی در گذشته
۴۱	.....	۲-۹-۵- محله به عنوان یک واحد همسایگی در شهرهای معاصر
۴۳	.....	۲-۱۰-۱۰- مفهوم محله از دیدگاه نظریه پردازان جهان
۴۳	.....	۲-۱۰-۱- کریستوفر الکساندر
۴۳	.....	۲-۱۰-۲- کلارنس پری، نظریه واحد همسایگی
۴۴	.....	۲-۱۰-۳- طرح واحد همسایگی رادبرن در نیوجرسی در جهت ایجاد اجتماعی محله ای
۴۴	.....	۲-۱۰-۴- لوئیز مامفورد، محله به عنوان راهکاری برای ارتقاء کیفیت زندگی شهروندان
۴۴	.....	۲-۱۰-۵- ترنر و فیچتر، محله به عنوان بستری برای برقراری روابط با سایرین
۴۵	.....	۲-۱۰-۶- آموس راپاپورت، محله به عنوان شاکله هویتی به مکان های شهری
۴۵	.....	۲-۱۱- اهمیت محله در فرهنگ اسلامی
۴۵	.....	۲-۱۲- علل لزوم تأکید بر احیای مفهوم محله
۴۸	.....	۲-۱۳- جمع بندی

فصل سوم؛ مبانی نظری نگاه اسمائی به حیات ۴۹

۵۱	.....	۳-۱- مقدمه
۵۱	.....	۳-۲- معنا (اصالت معنا در تفکر اسلامی)
۵۲	.....	۳-۲-۱- «معنا» برابر با «عین ثابته» شیء
۵۳	.....	۳-۲-۲- فرایند نزول معنا
۵۴	.....	۳-۲-۳- شناخت مبدأ حقیقی معنا
۵۵	.....	۳-۳- آغاز طراحی معماری از معنا
۵۷	.....	۳-۳-۱- حواس ظاهری و باطنی
۵۹	.....	۳-۴- معنا در طراحی معماری
۶۲	.....	۳-۵- اسماء الهی
۶۳	.....	۳-۵-۱- شئون و مراتب آفرینش الهی از منظر قرآن کریم
۶۴	.....	۳-۵-۲- بررسی آفرینش پدیده ها در عالم ماده
۶۷	.....	۳-۶- تعریف کلی از فرآیند آفرینش الهی

- ۶۸..... ۳-۶-۱- تعریف هستی و فرآیند آفرینش آن بر اساس مبانی اسلام
- ۶۹..... ۳-۶-۲- توصیف هستی و مراتب آن بر اساس مبانی اسلام
- ۷۰..... ۳-۷-۱- عالم اسماء و صفات الهی
- ۷۲..... ۳-۷-۱- اسماء و صفات خداوند و نسبت آن با مخلوقات
- ۷۳..... ۳-۷-۲- تأثیر اسمای الهی در نظام هستی
- ۷۳..... ۳-۷-۳- ارتباط خلق با خدا از حیث اسمای الهی
- ۷۴..... ۳-۸-۱- تقسیمات اسماء و صفات الهی
- ۷۵..... ۳-۸-۱- اسماء ذات
- ۷۵..... ۳-۸-۲- اسماء صفات (مشترک)
- ۷۷..... ۳-۸-۳- اسماء افعال
- ۸۰..... ۳-۹-۱- کاربرد اسماء الهی در زندگی
- ۸۱..... ۳-۱۰-۱- ضرورت علم، ذکر و انس با اسماء الهی
- ۸۲..... ۳-۱۱-۱- صفات الهی منشأ معانی مُتجَلّی در هنر قدسی
- ۸۳..... ۳-۱۲-۱- مراحل بهره‌گیری از اسماء الهی در طراحی معماری
- ۸۳..... ۳-۱۲-۱- مرحله اول: شکل‌گیری ایده
- ۸۳..... ۳-۱۲-۲- مرحله دوم: شکل‌گیری طرح معماری
- ۸۴..... ۳-۱۲-۳- مرحله سوم: ایجاد اثر محسوس معماری
- ۸۴..... ۳-۱۳-۱- دلایل انتخاب اسم حَیّ برای بررسی تجلّی آن در طراحی محله
- ۸۴..... ۳-۱۳-۱- اولویت اسم حَیّ بر دیگر اسماء الهی در قرآن و فرمایشات پیامبر (ص)
- ۸۶..... ۳-۱۳-۲- اولویت اسم حَیّ بر دیگر اسماء الهی از دیدگاه عُرفا و فلاسفه کهن
- ۸۷..... ۳-۱۳-۳- اولویت اسم حَیّ بر دیگر اسماء الهی از دیدگاه عُرفا و فلاسفه معاصر
- ۸۹..... ۳-۱۳-۴- مشتقات اسم حَیّ در قرآن کریم و آیات مرتبط با آن‌ها
- ۱۰۰..... ۳-۱۴-۱- شبکه معنایی مرتبط با تقسیم‌بندی اسم حَیّ
- ۱۰۰..... ۳-۱۴-۱- صفات حق تعالی
- ۱۰۲..... ۳-۱۴-۲- حَیّ (حیات انسان)
- ۱۰۲..... ۳-۱۴-۳- حَیّ (عدم حیات انسان)

۱۰۳	..... ۱۵-۳- اسماء الهی از دیدگاه ابن عربی
۱۰۴	..... ۱-۱۵-۳- تعلق
۱۰۴	..... ۲-۱۵-۳- تحقیق
۱۰۴	..... ۳-۱۵-۳- تخلُّق
۱۰۵	..... ۱۶-۳- بررسی اسم حَیّ از منظر سه مرتبه ابن عربی
۱۰۹	..... ۱۷-۳- اسماء الهی بر مبنای اسفار چهارگانه از دیدگاه ملاصدرا
۱۱۲	..... ۱-۱۷-۳- زیبایی‌شناسی جامع ملاصدرا
۱۱۳	..... ۱۸-۳- صفات زیبایی از بُعد هستی‌شناسی الهی
۱۱۵	..... ۱-۱۸-۳- ملاصدرا و ساحت ربوبی نگاه و تصویر
۱۱۷	..... ۱۹-۳- انسان
۱۱۸	..... ۱-۱۹-۳- تعریف انسان با تأکید بر دیدگاه اسلامی
۱۱۹	..... ۲-۱۹-۳- انسان و هستی در اسلام
۱۲۳	..... ۲۰-۳- انسان‌شناسی
۱۲۴	..... ۱-۲۰-۳- کرامت و جنبه‌های مثبت طبیعت انسان
۱۲۶	..... ۲-۲۰-۳- توجه به جایگاه انسان
۱۲۶	..... ۳-۲۰-۳- انسان کامل
۱۲۷	..... ۴-۲۰-۳- شرافت و کرامت انسان
۱۲۷	..... ۵-۲۰-۳- انسان کامل از دیدگاه قرآن
۱۳۲	..... ۲۱-۳- انسان کامل تجلی‌گاه اسماء و صفات الهی
۱۳۵	..... ۱-۲۱-۳- شیوه کلی انسان کامل در بهره‌مند کردن انسان از جریان اسماء الهی
۱۳۵	..... ۲-۲۱-۳- تأسیس و تأمین مدینه فاضله (محلّه فاضله) توسط انسان کامل
۱۳۶	..... ۳-۲۱-۳- ویژگی‌های مؤمنان
۱۳۸	..... ۴-۲۱-۳- مهم‌ترین هدف حکومت اسلامی، خلافت الهی انسان و تشکیل مدینه فاضله
۱۳۸	..... ۵-۲۱-۳- انسان اصلی‌ترین محور در موضوع معماری
۱۴۰	..... ۲۲-۳- جمع‌بندی
۱۴۱	..... فصل چهارم؛ حیات پایدار

۱۴۳	۱-۴- مقدمه
۱۴۳	۲-۴- حیات
۱۴۳	۱-۲-۴- مفهوم اصطلاحی حیات
۱۴۳	۲-۲-۴- مفهوم لغوی حیات
۱۴۴	۳-۲-۴- حقیقت حیات
۱۴۴	۴-۲-۴- مفهوم حیات در حکمت
۱۴۵	۵-۲-۴- اقسام حیات
۱۵۰	۶-۲-۴- مراتب حیات در حکمت
۱۵۱	۷-۲-۴- مراتب حیات در شریعت
۱۵۲	۸-۲-۴- مراتب حیات از نگاه امام سجاد (علیه السلام)
۱۵۳	۳-۴- حیات طیبه
۱۵۴	۱-۳-۴- حیات انسان در اسلام
۱۵۴	۲-۳-۴- حیات حقیقی انسان از نگاه قرآن
۱۵۶	۳-۳-۴- امام حسین (علیه السلام) حقیقت حیات و الگوی حیات طیبه
۱۵۷	۴-۳-۴- اهداف سه‌گانه حیات
۱۵۸	۵-۳-۴- درجات خلافت الهی
۱۵۹	۶-۳-۴- مظهر «مُحیی»
۱۶۰	۷-۳-۴- برخورداری از حیات خاص
۱۶۱	۸-۳-۴- حیات و اندیشه
۱۶۴	۴-۴- ساختارهای وجودی انسان
۱۶۵	۱-۴-۴- حیات، هماهنگ‌کننده ساختارهای علم و قدرت
۱۶۶	۵-۴- اهمیت و ضرورت تأمین سرزندگی و حیات در محله
۱۶۷	۱-۵-۴- حالت وجودی سرزندگی و حیات
۱۶۸	۲-۵-۴- جامعه آرمانی و حیات مطلوب
۱۶۹	۳-۵-۴- تکامل جامعه
۱۷۰	۴-۵-۴- اهداف و ویژگی‌های جامعه آرمانی و حیات مطلوب از نظر اسلام

۱۷۱	۴-۵-۵- فرایند تحقق حیات و سرزندگی در محله
۱۷۱	۴-۶- پایداری
۱۷۲	۴-۷- ابعاد حیات پایدار محله
۱۷۴	۴-۷-۱- بُعد حیات اجتماعی پایدار
۱۸۲	۴-۷-۲- بُعد حیات اقتصادی پایدار
۱۸۸	۴-۷-۳- بُعد حیات زیست‌محیطی پایدار
۱۹۸	۴-۷-۴- بُعد حیات معنایی پایدار
۲۱۲	۴-۸- جمع‌بندی

فصل پنجم؛ اصول حیات پایدار در محله ۲۱۳

۲۱۵	۵-۱- مقدمه
۲۱۶	۵-۲- اصول حیات معنایی پایدار
۲۱۶	۵-۲-۱- اصل اول: نقش ادراک حُسن و زیبایی بصری در سرزندگی و حیات محله
۲۱۷	۵-۲-۲- اصل دوم: نقش پخش شدن صدای اذان در سرزندگی و حیات محله
۲۱۷	۵-۲-۳- اصل سوم: نقش پویایی و انعطاف‌پذیری فضا جهت ایجاد زمینه تعامل مناسب با انسان در سرزندگی و حیات محله
۲۱۷	۵-۲-۴- اصل چهارم: نقش برگزاری جشن‌ها و عزاداری‌ها در سطح فضای باز محله در سرزندگی و حیات محله
۲۱۸	۵-۲-۵- اصل پنجم: نقش وجود خدمات دینی عام‌المنفعه در سرزندگی و حیات محله
۲۱۹	۵-۲-۶- اصل ششم: نقش معناسازی و نمادپردازی با طبیعت در سرزندگی و حیات محله
۲۱۹	۵-۲-۷- اصل هفتم: نقش یادآوری حقایق هستی و انتقال پیام‌های معنوی در سرزندگی و حیات محله
۲۲۰	۵-۲-۸- اصل هشتم: نقش تحقق بُعد معنوی با ایجاد مرکز محله با محوریت مسجد یا حُسینیه در سرزندگی و حیات محله
۲۲۰	۵-۲-۹- اصل نهم: نقش عالم محوری و سکونت عالمان دینی و محوریتشان در حل مسائل محله در سرزندگی و حیات محله
۲۲۱	۵-۲-۱۰- اصل دهم: نقش احیای تعظیم شعائر و وجود یادمان شهدا در سرزندگی و حیات محله
۲۲۱	۵-۳- اصول حیات اجتماعی پایدار
۲۲۲	۵-۳-۱- اصل اول: نقش امنیت و ایمنی در سرزندگی و حیات محله
۲۲۲	۵-۳-۲- اصل دوم: نقش افزایش حضورپذیری و اجتماع‌پذیری و نقش مراکز جمعی در سرزندگی و حیات محله
۲۲۳	۵-۳-۳- اصل سوم: نقش مشارکت مردمی در سرزندگی و حیات محله
۲۲۳	۵-۳-۴- اصل چهارم: نقش همسایه‌دوستی و تأکید بر روابط همسایگی و توجه به حقوق همسایه در سرزندگی و حیات محله

۲۲۴	۵-۳-۵- اصل پنجم: نقش مسجد در تعاملات اجتماعی
۲۲۵	۵-۴- اصول حیات اقتصادی پایدار
۲۲۶	۵-۴-۱- اصل اول: نقش وقف در سرزندگی و حیات محله
۲۲۶	۵-۴-۲- اصل دوم: نقش استفاده عادلانه از منابع طبیعی، میانه‌روی و پرهیز از اسراف در سرزندگی و حیات محله
۲۲۷	۵-۴-۳- اصل سوم: نقش فناعت در سرزندگی و حیات محله
۲۲۷	۵-۴-۴- اصل چهارم: نقش بهره‌گیری از انرژی‌های تجدیدپذیر در سرزندگی و حیات محله
۲۲۸	۵-۴-۵- اصل پنجم: نقش اشتغال‌زایی و خودکفایی در سرزندگی و حیات محله
۲۲۸	۵-۵- اصول حیات زیست‌محیطی پایدار
۲۲۹	۵-۵-۱- اصل اول: نقش توجه به پاکی و پاکیزگی در سرزندگی و حیات محله
۲۲۹	۵-۵-۲- اصل دوم: نقش زیبایی بصری در سرزندگی و حیات محله
۲۳۰	۵-۵-۳- اصل سوم: نقش توجه به اقلیم و نیازهای اقلیمی در سرزندگی و حیات محله
۲۳۰	۵-۵-۴- اصل چهارم: نقش توجه به استفاده از امکانات بومی و مواهب طبیعی
۲۳۱	۵-۵-۵- اصل پنجم: نقش توجه به ایجاد فضای سبز و منظر طبیعی
۲۳۱	۵-۶- جمع‌بندی
۲۳۳	فهرست منابع

فصل اول

مقدمه

■ یزه - خانه لاری‌ها - عکس از صدیقه معین مهر

۱- مقدمه

موضوع تجلی اسماء و صفات الهی، از شکل‌گیری و پرورش ایده تا خلق آثار محسوس و ادراک آن، موضوعی مهم و دارای بنیان‌های حکمی و فلسفی است، که با سؤالات مربوط به اسماء و صفات الهی و قرار دادن الگوی انسان کامل در جهت دستیابی به حیات طیبه در ارتباط است. همین مقوله سبب پیوند حوزه معماری با بسیاری از حوزه‌های علوم انسانی شده است. بنابراین در این فرایند شناخت ویژگی‌های انسان به‌عنوان خالق اثر و ادراک‌کننده آن، و توجه به اسماء الهی و حیات انسان به‌عنوان زمینه و بستر پیدایش اثر و نحوه تعامل این دو در یک بستر علمی، با مبنا قرار دادن اندیشه اسلامی به‌عنوان چارچوب نظری مشخص از اهمیت بالایی برخوردار است.

تعالیم اسلامی برای ادامه حیات انسان‌ها در زمان‌ها و مکان‌های گوناگون اصول ثابتی را بیان می‌کند که این اصول عمدتاً در نیازهای انسان، در نحوه زندگی او، در اصول شکل‌دهنده روابط او با جهان خارج، در اهداف زندگی او (رسیدن به حیات طیبه) و در نقش انسان در زمین (به‌عنوان خلیفه‌الله) و هدف خلقت او می‌توان پی‌جویی کرد (این اصول هم نظری است (حکمت نظری اسلام) و هم عملی (حکمت عملی اسلام). آنچه نسبت به زمان و مکان و امکانات بر حسب مقتضیات زمانی و مکانی متغیر است، روش‌های پاسخگویی به این اصول و ارزش‌های مستتر در آن است. لذا می‌توان گفت که برای ایجاد محله اسلامی باید ویژگی‌های فضای مناسب زیست و زندگی مسلمانان برگرفته از تعالیم اسلامی، تعیین و تعریف شوند؛ چراکه محیط زیست مطلوب، آرزوی تمامی انسان‌هاست؛ اما انسان به‌یقین نمی‌داند که راحت حقیقی خود را در کجا بجوید، چراکه انسان‌ها (ذاتاً آگاه) بالقوه و بالفعل در فرمان متناقض (نفس اماره و نفس لوامه) هستند، بنابراین نیاز به چراغ راه مکتب وحی (یعنی قرآن و احادیث ائمه معصومین (علیهم‌السلام) دارند. انسان کامل که متن ظاهر و اسرار باطن عالم را می‌شناسد و او تجلی اسماء و صفات خداوند است، بهترین راهنماست که جامعه با بهره‌گیری از صفات او به کمال سعادت برسد.

از دیگر سو، انسان اشرف مخلوقات عالم و خلیفه خداوند در زمین است و هدف او طی مراتب کمال و رسیدن به مرتبه عبودیت و خداگونگی می‌باشد، و از آنجا که کمال انسان در نیل به صفات الهی است، مخلوقات خداوند در عالم طبیعت می‌توانند به‌عنوان سرمشق برای خلق محله در نظر گرفته شوند. علاوه بر طبیعت، مراتب مختلف وجود انسان نیز می‌تواند مبنای شکل‌گیری محله باشد. محله می‌تواند ویژگی‌ها، نیازها و گرایش‌های انسان را در سطح زیستی - غریزی منعکس سازد و یا اینکه اثر محله‌ای صفات انسان را در ابعاد منطقی و عقلانی آن منعکس سازد. محله می‌تواند محل تجلی صفات انسان کامل که مقام خلیفه الهی است را منعکس سازد. یعنی محله تجلی صفات جمال و جلال الهی گردد و در این صورت محله می‌تواند به جایگاهی والا دست یابد. در نگرش اسلامی این متعالی‌ترین جایگاهی است که معماری ممکن است به آن تقرب جوید و زیبایی در تمامی مراتب آن جلوه‌گر شود.

لذا می‌توان برای محله مراتبی را به شرح زیر در نظر گرفت:

۱- محله به‌عنوان یک مصنوع، بستر تجلی انسان به‌عنوان یک موجود زیستی.

۲- محله به‌عنوان بستر تجلی انسان تدبیرگر.

۳- محله به‌عنوان خلقی با ویژگی‌های الهی و بستر تجلی روح الهی انسان در قالب صفات جمال و جلال الهی.

بین مراتب کمال انسان به‌عنوان خالق محله و مراتب کمال محله به‌عنوان بستر فیزیکی حیات مطلوب و فعل انسانی، همبستگی معناداری وجود دارد و تقرب محله به مقام تجلی اسماء الهی از این دو بُعد دارای اهمیت و منشأ اثر است.

تعاریفی که در شهرهای معاصر برای محله ارائه می‌شود، هرکدام متأثر از پیش‌فرض‌هایی است که اهم آن‌ها عبارت‌اند از تعداد جمعیت، مساحت، شغل غالب مردم و... . اغلب این تعاریف، از انسان (ساکنین محله) غفلت می‌ورزند؛ به‌ویژه هنگامی که با بحث بر سرتیپه برنامه و طرح، موضوعاتی همچون نوع و شیوه تولید، فعالیت، اقتصاد و امور کمی را به‌عنوان ملاک‌های اصلی مورد نظر قرار می‌دهند؛ حتی اگر از انسان نیز بحثی می‌نمایند، او را به‌عنوان جمعیت (کمیت) و در واقع، به‌عنوان جزئی همچون سایر اجزا (قطعه‌ای از یک ماشین عظیم) در نظر می‌گیرند. همین تفکر که انسان را به‌مثابه قطعه‌ای از یک ماشین بزرگ تلقی می‌کند، به طریق اولی، محله را نیز پدیده‌ای مادی می‌انگارد؛ درحالی‌که اندکی دقت در شکل‌گیری و حیات شهرها و محلات نشان می‌دهد که محله و محیط مطلوب زندگی، متشکل از کالبد و قوانین حاکم بر آن، به‌مثابه آیینی از حیات انسان تجلی یافته و با القای ارزش‌هایی به انسان به فعالیت‌های او نیز جهت می‌دهد.

پذیرش این واقعیت که آشفتگی موجود در کالبد، سیما و منظر شهرها، ناشی از عدم توجه به بُعد معنوی شهرها و محلات و مراتب وجودی ساکنان آن‌هاست، موجب می‌شود تا با نگاهی به وضعیت گذشته فرهنگی و تاریخی کشور و جستجو در لابه‌لای متون دینی، سعی در شناسایی مرتبه محیط مطلوب زندگی، در درجات مختلف سکونتگاهی، در رابطه با مرتبه وجودی ساکنان آن در مراتب تکامل «بشریت» و «انسانیت» بنماییم.

لزوم ایجاد محله بر مبنای اندیشه اسلامی به نقش محله در تکامل ساکنین و نقش انسان‌ها در تعالی و رشد محله و محیط پیرامون خواهد پرداخت. هر تغییر و تحولی در محله و به تبع آن در شهر اگر مسیری جز حیات طیبه را طی کند جز ضرر و خسران برای ساکنان نتیجه‌ای در بر نخواهد داشت و به تعبیر وحی و عصمت، سعادت انسان در ساحت فردی و جمعی در قالب حیات طیبه میسر است. چراکه اسلام ارزش‌های تعالی جویانه‌ای را در زمینه شهر و محله و محیط زندگی انسانی در جهت کمال انسان و رسیدن به «حیات طیبه» مطرح کرده که امروزه با ظهور فرهنگ جدید و غفلت از ابعاد معنوی و الهی انسان مورد بی‌مهری قرار گرفته است. کمبود پژوهش و عدم شناخت معماران و شهرسازان از ویژگی‌ها و خصوصیات مورد لزوم محله اسلامی، بر

مبنای انسان تعریف شده در اندیشه اسلامی، از مسائل مهم مورد نظر در طراحی محله اسلامی و محیط مطلوب زندگی است. این در حالی است که در تعالیم اسلام برای محیط مطلوب زندگی صفات و ویژگی‌هایی قابل تدوین است که انسان از طریق به کار بستن آن‌ها می‌تواند در محیطی مطلوب زندگی کند و زمینه رسیدن کمال وی تأمین گردد.

شهرهای معاصر و محیط‌های مطلوب زندگی بیش از همیشه به توجه به ارزش‌های مطرح در اسلام نیازمند هستند. چراکه امروزه اغتشاش و شرایط ناپایدار انسانی و محیطی به حداکثر رسیده‌اند و آثار و نتایج آن از تقویت نامتناسب زندگی فردی تا گسیختگی اجتماعی، اغتشاش در روابط اجتماعی و خانوادگی، بی‌توجهی به ابعاد معنوی زندگی و... منجر شده است. گرچه جملگی تعاریفی که از پدیده‌ها یا مفاهیم ارائه می‌شوند، ریشه در جهان بینی و فرهنگی دارند که بستر آن تعریف بوده است ولی احتمال غفلت از جهان بینی و زمینه‌ای که موجد تعاریف مفاهیم هستند نیز وجود دارد. محله و محیط مطلوب زندگی نیز یکی از پدیده‌های مهم انسان ساخته است که تعریف آن دچار این اشکالات گردیده است. شهر و محله که روزگاری نماد زمینی آسمان بود، اینک به پدیده‌ای کمی که با اعداد و ارقام سنجیده و تعریف می‌شود، تبدیل شده است. آشفته‌گی موجود در کالبد، سیما و منظر شهرها، ناشی از عدم توجه به بُعد معنوی شهرها و محلات و مراتب وجودی ساکنان آن‌هاست.

از دیگر سو، یکی از موضوعات مهمی که از نظر قرآن کریم ره‌آورد وحی است و در محیط مطلوب زندگی اسلامی نیز نمود می‌یابد، مسئله حیات طیبه، به معنی زندگی پاک و منزّه است. محیط مطلوب زندگی اسلامی، زمینه‌ساز حیات طیبه و رسیدن به عالم عندالله است که تحوّل وجودی ساکنان خود به سوی کمال را فراهم می‌سازد.

با بررسی و دقت در متون اسلامی، امکان تبیین ویژگی‌ها، اصول و ارزش‌های محله اسلامی میسر خواهد بود. ارزش‌های نهفته در قرآن، کتاب هدایت انسان‌ها، فرازمانی و فرامکانی بوده و می‌تواند زمینه‌های رسیدن به محله اُسوه را فراهم آورد؛ محله‌ای موعود که احکام الهی و قرآن، محور تمامی اندیشه‌ها، راهبردها و برنامه‌ریزی‌ها است. ره‌آورد زندگی در چنین محله‌ای، سیرالی الله است که با پیمودن این مسیر و پاسداری از پیمان فطری و میثاق ملکوتی، حیات طیبه در عالم «عند الله» و تحت ولایت حق تعالی تحقق می‌یابد.

انسان خودآگاه و خدا آگاه، که «خودآگاهی» او عین «خدا آگاهی» اوست، ثمره نهایی محله و محیط مطلوب زندگی است. محله واجد ارزش‌های اسلامی، در ارتباط متناسب و متعامل با سرشت جامعه بشری قرار دارد و از شرایط ضروری برای سیر انسان به سوی خداست. محله اسلامی، زادگاه و خاستگاه انسان کامل خواهد بود؛ که با ارزش‌های اسلامی و قرآنی و با شرایط زمانی و مکانی خود، شکل یافته و در انتظار حکومت جهانی حضرت مهدی (عج الله)، «شهر و محله موعود» قرار می‌گیرد؛ این محله، «محله توحید» است؛ محله‌ای که در کالبد و معنا و در اصول و راهبردها، تجلی وحدت و یکپارچگی است و در برابر یگانگی معبود، سر تعظیم فرو می‌آورد.

از بُعد انسان کامل نیز، اسلام دینی است که برنامه و پیام آن، ابعاد مختلف حیات انسان را شامل شده و دربرگیرنده مقررات و آدابی است که تمام ابعاد زندگی او را احاطه کرده و هدف آن تربیت انسان کامل است. زیربنای توحیدی اسلام، سلسله‌مراتبی از شناخت را در تمام ابعاد زندگی انسان، از امور عادی تا عالی‌ترین شکل، ارائه داده و حقیقت را منعکس می‌سازد انسان کامل تجلی‌گاه اسماء و صفات الهی است.

بنابراین انسان‌شناسی و شناخت انسان کامل و ضرورت توجه به ابعاد وجودی آن، از موضوعات بسیار پراهمیت در پژوهش‌های مرتبط با مقولات انسانی است. پس از توحید و معرفت الله هیچ موضوعی به قدر و منزلت انسان‌شناسی مد نظر ادیان الهی نبوده است. چراکه انسان مظهر اتمّ و جلوه اعظم توحید است.

در این کتاب، بازناب اسماء و صفات الهی (به‌ویژه اسم جامع حَیّ) و ویژگی‌های انسان کامل در مواجهه با محله مورد تفحص قرار گرفته و بدین نحو اصول معنایی برای تحقق ابعاد حیات پایدار در جهت ایجاد محله‌ای منطبق با جهان بینی اسلام تدوین گردیده است.

فصل دوم

محلہ در شہر

■ محلہ باب المسجد - شہر یزد

۱-۲- مقدمه

دین و مذهب، به مثابه یکی از عناصر فرهنگی و پدیده‌ای اجتماعی- فرهنگی، منشأ ایجاد تغییر، تفاوت و تباین در مکان‌های گوناگون بوده است. اسلام به‌عنوان دینی شهری مطرح شده است که برای تحقق آرمان‌های خود به شهر نیاز داشته است. چستی و چگونگی شهر و شهر اسلامی در آموزه‌های اسلامی نیازمند تعمق وسیع در منابع ارائه‌کننده آموزه‌هاست. اسلام در نظر بسیاری از محققان، آئینی مدنی است که مشارکت جمعی را در عبادت فردی مورد توجه قرار می‌دهد. این مطلب به‌طور گسترده پذیرفته شده است که بیشتر تعلیمات اسلام، به بهترین شکل در محیطی شهری نمود پیدا می‌کند. اندیشه اسلامی در باب شهر دارای ویژگی‌های منحصر به فرد است که حصول به آن‌ها می‌تواند سبب رسیدن به حیات طیبیه در فضاهای زیستی بشر و موفقیت توأمان مادی و معنوی شهروندان گردد. شهرهای امروزه ما در سرزمین‌های اسلامی به دلیل بی‌توجهی به مبانی نظری اندیشه اسلامی در طراحی فضاهای زیستی خود نیازمند احیاء و بازطراحی مجدد با قرائت اندیشه‌های اصیل اسلامی و با رجوع به سنت و کتاب خداست.

از دیگر سو، در باب توجه به مفهوم محله می‌توان گفت: یکی از ویژگی‌های ارزشمند «محله» این است که مقیاس بسیار خوبی برای برنامه‌ریزی کیفی و طراحی شهری به شمار می‌رود. در واقع دانش طراحی شهری، با تمام توانایی‌ها و نوآوری‌های خود، در بسیاری موارد یا اسیر مفاهیم کلی، نظری و فلسفی می‌شود و یا در دام زیباسازی بدنه‌ها، کف‌ها و نشانه‌ها به بیراهه می‌رود ولی مفهوم و مقیاس محله به‌عنوان یک واحد اجتماعی- فضایی یکپارچه این امکان را به دست می‌دهد که تمام فعالیت‌های مربوط به طراحی شهری به‌صورتی هدفمند، از مقیاس کلان شهری گرفته تا فضاها و عناصر شهری منفرد، از یک پیوستگی و انسجام فضایی و اجتماعی برخوردار شود.

۲-۲- تعریف شهر

شهر، عالی‌ترین مکان تجمع زیستی انسان از آغاز تاکنون بوده است. روی آوردن او به زندگی شهری نیز از مهم‌ترین مقاطع تاریخ بشریت است؛ این مرحله را آغاز تمدن دانسته‌اند (امیریار احمدی، ۱۳۷۸، ۲). هر شهر، محوری است از محل تجمع ارزش‌هایی که تمدنی را می‌سازند و در نتیجه، تصویر جهان را به وجود می‌آورند (باقری، ۱۳۸۶، ۱۰).

شهر به‌عنوان تجلی‌گاه ارزش‌های فرهنگی و شکل‌گرفته بر پایه آرمان‌ها و اصول جهان‌بینی اهل خویش، معانی و ارزش‌هایی را به انسان القا می‌نماید؛ همین ارتباط محیط و انسان را نیز می‌توان به‌عنوان جنبه‌ای از حیات تلقی نمود. در واقع، انسان با قرار گرفتن در فضای شهر و تماس با آن، علاوه بر ظواهر ملموس و مشهود مادی، معنایی را ادراک می‌کند که این ادراک، بسته به زمینه فرهنگی و حیات انسان، شامل درجات متفاوتی است (گروتر، ۱۳۷۵، ۵۳).

از دیگر سو، شهر یکی از پدیده‌های مهم انسان ساخته است که تعریف آن دچار این اشکالات گردیده است. شهر که روزگاری نماد زمینی آسمان بود، اینک به پدیده‌ای کمی که با اعداد و ارقام سنجیده و تعریف می‌شود، تبدیل شده است. شهرهای اولیه (به‌ویژه در شرق)، به‌مثابه مراکز مقدسی بودند که عوامل دینی و اساطیری، شکل‌دهنده آن‌ها و معانی مرتبط با این عوامل در آن‌ها نهفته بود. این شهرها به مرور زمان، به‌عنوان نماد شکوه، بزرگی و افتخار پادشاهان و فرمانروایان درآمدند؛ که البته این نیز ریشه در باورهای دینی و وجه مذهبی شاهان داشت. با گذشت ایام و تمرکز جمعیت، شهرها به پایتخت شاهان و فرمانروایان یا مراکز تجارت و خرید و فروش تبدیل شده و با محصور و محدود شدن در قلاع خویش، با نمایشی از اهداف مذهبی، سیاسی، تجاری و امنیتی جلوه‌گر شدند (نقی‌زاده، ۱۳۸۷، ۶۵).

دیانت اسلام با توجه به امکان رشد و تعالی بهتر استعداد های انسان در محیط شهری، از منادیان و مشوقان جدی شهرنشینی بوده و تاریخ اسلام نیز با محوریت یافتن مدینه است که وارد مرحله تأسیسی خود می‌شود. شهر یا مدینه به واسطه برخورداری از امکان تجمع سه حوزه مختلف حیات اجتماعی انسان یعنی اقتصاد، فرهنگ و سیاست در یک مکان، به پیشبرد اهداف تکاملی نوع بشر بهتر یاری می‌رساند. با شهر است که انسان قدرت خلیفه‌اللهی خود را محقق می‌سازد. شهر نماد گریز نسبی انسان از سیطره طبیعت و بارزترین تجلی قوه خالقیت اوست (ابن القضای، ۱۹۰، ۱۳۷۷).

۲-۳- شهر اسلامی

اسلام در وهله اول یک دین است؛ اما در بُعد جهان بینی خود در بسیاری موارد، از قدرت و کارایی لازم برای ایجاد فرهنگ و تمدن خاص خود در جوامع اسلامی برخوردار است (توشی یو^۱، ۱۳۸۳، ۲۹۵). عظمت تمدن مسلمان به این است که قبل از هر چیزی، یک تمدن شهری و ارتباطی است. شهر نتیجه تمدن است، اما شهر اسلامی^۲ بر این مورد تأکید بیشتری دارد؛ برای بانیان و ساکنان آن، شهر به‌منزله انعکاس ارزش‌های اسلامی است که بر همه مکشوف است. به این ترتیب، گذشته از تمام دگرگونی‌های مکان، اقلیم، آب‌وهوا، شهر در اسلام غرق در ایمانی واحد است و درحالی‌که معیارها و قوانین زندگی بر آن حاکم‌اند، شکل مشخصی از معماری را ارائه می‌دهد. شهر صرفاً به‌عنوان معماری مطرح نیست، بلکه با کسانی که در آن زندگی می‌کنند مطرح می‌شود. خود کلمه شهر، جامعه‌ای را به یاد می‌آورد که باید منسجم، گرم و متحد باشد. تمام شهر یک خانه را تشکیل می‌دهد. از اینجاست که تشبیهات و مقایسه‌های مربوط به معماری در قرآن فراوان آمده است. برای نشان دادن همه‌جانبه، کلمه «بیت الاسلام» یا «خانه اسلام» بیش از همه به کار رفته است، به این ترتیب اسلام در بُعد انسانی‌اش مطرح می‌شود (باقری، ۱۳۸۶، ۹).

1- Yu Tushy

۲- جهان بینی اسلامی، برای تحقق آرمان هایش به شهر نیاز دارد (ذوالفقارزاده، ۱۳۸۴، ۱۱۴)

دین اسلام، فراتر از یک آیین رسمی است. اسلام یک شیوه کامل برای زندگی در همه اعصار است، به طوری که روش های حصول عالی ترین درجات کمال را در همه شئون و جوانب زندگی اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و غیره ارائه نموده است. شهر نیز به عنوان کانون زیست و فعالیت انسان ها، مورد توجه اسلام بوده است؛ به گونه ای که می توان شهر اسلامی را مکان تبلور جمیع آموزه های اسلامی دانست که در این صورت آرمان شهری که در طول دوران مختلف، انسان ها جستجو می کرده اند، تحقق خواهد یافت. در واقع، صبغه الهی و معنوی، متمایزترین ویژگی شهر اسلامی محسوب می گردد که زیبایی و کمال همه جانبه از مراتب آن است. در دنیای امروز که با انواع چالش های شهری در خصوص مسائل اجتماعی، فرهنگی، زیست محیطی و غیره روبرو هستیم، بدون شک رجوع به اصول نظری و عملی شهر اسلامی به عنوان یک پارادایم کامل و یکپارچه، راهگشای مشکلات کنونی خواهد بود (محمدی و شیخ بیگلر، ۱۳۸۷، ۳۷۷).

در شهر اسلامی، فرم به تبع معنا تعریف می شود و کالبد، هویت خود را از محتوا اخذ می کند و این متأثر از بنیان های نظری معماری و شهرسازی اسلامی است که نسبت قالب و محتوا همچون نسبت روح و کالبد در بنیان های جهان شناختی اسلامی است؛ همچنان که در جهان بینی اسلامی و قرآنی ماده به کرامت معنا شرافت می یابد و از هویت سفلی خویش خارج شده به نورانیت معنا منور می شود. در شهر اسلامی ماده و معنا، کالبد و هویت، همزمان مورد توجه قرار می گیرد که نتیجه آن، تعادل زیستی و حصول کمال است؛ امری که بی توجهی یا کم توجهی به آن در جهان امروز، چالش ها و بحران های شدیدی را ایجاد کرده است. در واقع، هیچ یک از امور و مسائل زندگی، از نظر اسلام به دور نمانده است، ضمن اینکه قوانین اسلام منحصر به زمان یا گروه خاصی از افراد نمی شود؛ لذا، مبانی و اصول ارائه شده از طرف اسلام به دلیل کامل و جامع بودن از نظر کلیه جوانب زیست شهری، کارایی لازم را در مواجهه با چالش های شهری امروز دارد (همان، ۳۹۵).

شهر اسلامی شهری است که در آن مظاهر تمدن اسلامی نمود دارد و دارای هویت خاص فضایی، فرهنگی و تاریخی است که ویژگی آن در ارتباط با دین اسلام و از قرآن و سنت نشأت گرفته است و در شهر اسلامی نوعی ارتباط ذاتی، کلی و ساختاری بین هر یک از این عناصر و فضای مصنوع شهری و مناسبات فردی و اجتماعی مشاهده می گردد.

شهر آرمانی اسلام که اندیشمندانی بزرگ چون فارابی، اخوان الصفا، سهروردی، ابن رشد، خواجه نصیرالدین طوسی، نظامی گنجوی و ابن خلدون، از آن سخن گفته اند، می تواند در کنار حقیقت اعتقادی و ایمان واقعی به اسلام، معیاری برای ارزیابی دعاوی کسانی باشد که سخن از شهر اسلامی می گویند. آرمان شهر اسلامی در پی ترسیم رابطه انسان با خدا، اجتماع، محیط و خود است و روابط اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را مورد توجه قرار می دهد و هم به ساختار شهر توجه دارد و اهمیت حیات معنوی هماهنگ با خلقت را به تصویر می کشد و به ورای ظاهر شهر، شکل و چهره آن می رود تا به روح و معنا و جوهر آن دست یابد. طراحان و معماران در آرمان شهر مبتنی بر تفکر دینی و توحیدی، در پی طراحی بنیانی هستند که با تکیه بر توحید و ایمان

به خدای یگانه، تجلی نور الهی و یگانگی و هماهنگی و تعادل را از نظام مخلوق به نظام مصنوع آورده و تکثر و جهان ناسوت را به وحدت جهان معنوی و فضای ملکوتی تبدیل کنند (منتظرالقائم، ۱۳۸۷، ۱۰).

آرمان شهر، نه تنها به ارائه خدمات آموزشی، بهداشت و مسکن، نفی تبعیض و سالم‌سازی محیط و رشد فضای سبز می‌پردازد بلکه به سعادت دنیوی همراه با سعادت اخروی شهروندان نیز می‌اندیشد تا شهر خدا و آسمانی، بر اساس تعالیم نبوی و علوی شکل گیرد. شهر اسلامی مبتنی بر تصویری روحانی است که هدف آن ترکیه انسان و نزدیکتر کردن ساکنان آن به خداست و با فضا، کالبد، بافت، اشکال، نقوش و رنگ خود پیوندی ناگسستنی با امر قدسی دارد (همان، ۱۱).

۲-۳-۱- شهر اسلامی، دستاورد فرهنگ و تمدن اسلامی

برخی مستشرقان، اسلام را شهری‌ترین دین خوانده و تمایلات شهری قوانین شرع مقدس را دلیلی بر این گرایش دانسته‌اند. کمتر تمدنی به اندازه تمدن مسلمانان به بنای شهرها پرداخته است (باقری، ۱۳۸۶، ۱۹). مسلمانان، شهرهای جدید را به مجموعه شهرهای موجود آن دوره افزودند و ضامن توسعه جوامع شهری گردیدند؛ تا آنجا که نیمی از بناهای جدید شهری در مغرب زمین پی‌ریزی شد (همان، ۲۳).

علل رویکرد اسلام به تشکیل حکومت و گسترش تمدن شهر و فرهنگ شهرنشینی پربار و انسانی و به‌طور کلی، شهرگرایی و نحوه آرایش فضایی و برخورد همه‌جانبه با جامعه و شهر را باید در ذات اسلام و بلندمرتبه کردن سطح زندگی انسان در آن جستجو کرد (همان). اسلام در اساس خود، دینی شهری است؛ چراکه احکام آن برای آنکه مجال بروز بیابند، نیازمند اجتماعی ساخته و پرداخته جهان‌بینی این دین هستند. بنابراین، مسلمانان به ساخت نوشهرهایی هماهنگ با ایدئولوژی خود پرداخته و توجهی خاص به این مهم معطوف کردند.

۲-۳-۲- شهر اسلامی، حاصل رابطه میان ایمان اسلامی و زندگی شهری

اسلام تمدنی بنیادگر، سازنده و شهری بوده و از جمله ادیانی است که در شهر، شکل گرفته و نسبت به شهرنشینی^۱ نظر مساعد و حتی ترکیب‌کننده دارد؛ در نتیجه نمی‌تواند نسبت به موضوعات مختلف مرتبط با شهر بی‌تفاوت باشد. یکی از نمادها و نشانه‌های هویت‌دهنده و تعریف‌کننده تمدن اسلامی، وجود مدینه اسلامی به‌عنوان زندگی مدینه‌نشینان و ظرف فعالیتشان است (سیناسور، ۱۳۶۶، ۲۰). مطالعه در متون اسلامی^۲ نیز تأکید اسلام به این موضوع را نشان می‌دهد. چنانچه علامه

۱- فرض اساسی آنان این است که اسلام یک دین شهری است؛ چراکه مؤمن فقط در یک شهر می‌تواند همه واجبات قرآن و شریعت را به جای آورد. این فرض، حاصل برداشتی از یک متن قدیمی نوشته ویلیام مارسی است (باقری، ۱۳۸۶، ۲۷).

۲- امام علی (ع)، در مورد موضوعات گوناگون مرتبط با شهر و محیط زندگی، نکات مناسب و لازم را به اصحاب خویش متذکر می‌گردد؛ اوج آن در فرمان ایشان به مالک